

विश्लेषण, विभिन्न जातका कफीको प्रशोधन, सुकाउने प्रविधि र गुण विश्लेषण, अदुवा, अलैची र बेसारको सुकाउने प्रविधि अध्ययन गरि प्रविधिको विकास गरिएको ।

१०. कुल च्याम्बर (शुन्य उर्जामा आधारित प्रविधि) मा ताजा च्याउ (गोत्रे) लाई १ देखि २ दिन सम्म संचयन गर्न सकिने प्रविधि वारे अध्ययन गरेको ।

११. गोलभेंडा, पालुङ्गे, च्याउ र अन्य जातका सागको निर्जलीकरण (Dehydration) अध्ययन गरिएको ।

१२. जुम्लामा उत्पादित स्याऊ बाट कम आयतन वढी मूल्यमा आधारित स्याउको पेय पदार्थहरु (Apple Juice Concentrate) को अध्ययन गरिएको ।

१३. आलुको पिठो (Potato Flour) बनाउने प्रविधिको विकाश ।

१४. आँपको तयारी पेय पदार्थको लागि आँपको Pulp Concentrate लाई संरक्षण गर्ने प्रविधिको विकास ।

१५. सिफारिश गर्न योग्य खाद्य विज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धि जानकारी कृषक, मझौला कृषिमा आधारित उद्यमीहरुलाई दिएर सहयोग गरिएको ।

जनशक्ति

१. वरिष्ठ प्राविधिक अधिकृत(टि-ट) - १

२. वैज्ञानिक (एस-१) - २

३. प्राविधिक अधिकृत (टि-६) - २

४. लेखा अधिकृत (ए-६) - १ काजमा

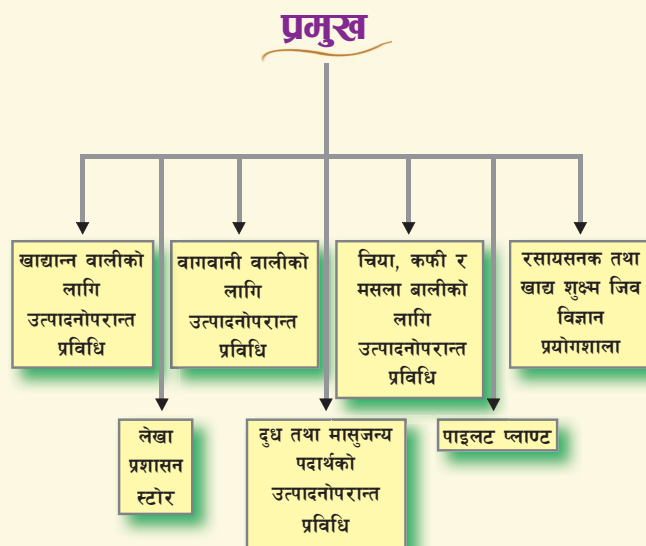
५. प्रशासकिय अधिकृत (ए-६) - १ काजमा

६. प्राविधिक सहयोगी चतुर्थस्तर - १

७. प्राविधिक सहयोगी चतुर्थस्तर - १ काजमा

संगठनात्मक ढाँचा

खाद्य अनुसन्धान महाशाखा

खाद्य अनुसन्धान महाशाखा

खुमलटार, ललितपुर
पोष्ट बक्स नं. १०२७२
फोन नं. ०१-५५४४४५९
e-mail: fru@narc.gov.np

खाद्य अनुसन्धान महाशाखा

एक संक्षिप्त परिचय

खाद्य अनुसन्धान महाशाखा
राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान
नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

२०७०

भूमिका

उत्पादनोपरान्त प्रविधिमा आधारित अनुसन्धान तथा प्रविधि विकाशको आवश्यकता महशुस गरी आ. व. २०५२/५३ मा उपलब्ध श्रोत र साधन सदुपयोग गर्दै केहि खाद्यान्नको गुणस्तर विश्लेषण अध्ययन तथा चाँडै नासीजाने तरकारी र फलको संरक्षण प्रविधि सम्बन्धि कार्यक्रमहरूको शुरुवात भयो । आ.व. २०५६/५७ मा खाद्य अनुसन्धान इकाईको रूपमा विधिवत स्थापना भयो । नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गत रहेको सो इकाईलाई आ.व.२०६८/०६९ मा खाद्य अनुसन्धान महाशाखामा रूपान्तर गरि विधिवत रूपमा महाशाखाको स्थापना भयो । अब यस महाशाखाको उत्तरदायित्व र जिम्मेवारी अझ थपिएको छ । कृषक स्तरमा कृषि जन्य वस्तुहरूको उत्पादनोपरान्तमा हुने नोक्सानी कम गर्ने प्रविधिहरूको अनुसन्धान एवं विकाश र विभिन्न वाली अनुसन्धान कार्यक्रमहरूलाई सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले वालीहरूको गुण विश्लेषण र प्रशोधन सम्बन्धि वार्षिक कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यक्रम संचालन हुँदै आएको छ । खाद्यान्न, तेलहन, दलहन, वागवानी वाली र माछा मासुजन्य वस्तुहरूको पौष्टिकतत्व तथा गुणस्तर विश्लेषण, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ तथा परिकार विकास सम्बन्धि जानकारी सम्बन्धित कृषक, लघु उद्यमी र अन्य सरोकारवालाहरूलाई विभिन्न संचार माध्यम तथा अन्य श्रोत र साधन द्वारा जानकारी गराउदै आएको छ ।

उद्देश्य

चाँडै नासी जाने वागवानी जन्य उपज दिगो संरक्षण गर्न सकिने अन्न, दलहन र तेलहन आदि कृषि जन्य उपजको खाद्य उपलब्धता र संरक्षणको लागि गरिने उत्पादनोपरान्त कार्य सम्बन्धि अनुसन्धान तथा प्रविधि विकाश गर्न यस महाशाखाको मुख्य लक्ष्य रहेको छ । उक्तलक्ष्य प्राप्तिको लागि विशेष कार्यनीतिहरू अपनाइएका छन् ।

१. उत्पादनोपरान्त हुने नोक्सानीलाई कम गर्नको लागि उपयुक्त प्रविधिको विकाश ।
२. वागवानी जन्य उपजहरूको प्रशोधन तथा संरक्षण सम्बन्धि

उपयुक्त प्रविधिको विकाश ।

३. खाद्यान्न, दलहन र तेलहन वालीहरूको लागि प्रशोधन तथा कुटानी प्रविधिका सुधार तथा विकाश ।
४. स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने जौ, कोदो, फापर, चिनो, कागुनो, लट्टे र अन्य उपजमा आधारित व्यवसायीक (थप गुणयुक्त, अधिक मूल्य) प्रशोधित तथा पौष्टिक परिकारको विकाश ।
५. स्थानीय खाद्यान्नको अधिकतम सदुपयोग द्वारा पौष्टिक बाल आहारको विकाश ।
६. बढी मूल्य प्राप्त हुने निकासी जन्य अर्थोडक्स चिया, कफी, अलैचीको गुण सुधारको लागि उपयुक्त प्रशोधन प्रविधिको विकाश ।
७. वाली विकाश कार्यक्रम (धान, गहुँ, मकै, कोशेवाली, तेलवाली, वागवानी, अदुवा, अलैची, ऊखु आदि) बाट जातीय छनौटको लागि प्रशोधन गुणस्तर र पौष्टिकतत्वहरूको विश्लेषण गर्ने ।
८. पशु विकाश कार्यक्रमलाई सघाऊ पुऱ्याउन दुध, माछा, मासु आदिमा आधारित परिकार विकाश तथा प्रशोधन र गुणस्तर अध्ययन गर्ने ।
९. विकसित प्रविधिहरूलाई विभिन्न संचार तथा प्रकाशन माध्यम बाट प्रचार प्रसार तथा प्रदर्शन र तालिम द्वारा कृषक तथा लघु उद्यमी स्तरमा पुऱ्याउने ।

कार्यक्रम

उपलब्ध जनशक्ति र भौतिक सुविधाको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिएको छ ।

१. खाद्यान्न (धान, गहुँ, मकै, कोदो, जौ), दालहन (रहर, चना, मसुरो, मुङ्ग, मास, बोडी), तेलहन (तोरी, बदाम, तिल, सुर्यमुखी र ढटेलो) को जातीय छनौटको लागि प्रशोधन पौष्टिक गुण र अन्य आवश्यक गुण विश्लेषण तथा अध्ययन ।
२. खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको लागि खाद्यान्न, दलहन, तेलहन, वालीहरूको लागि प्रशोधन तथा कुटानी प्रविधिको सुधार र विकाश ।
३. कोदो, फापर, चिनो, कागुनो, जौ, लट्टे आदिमा आधारित उच्च पौष्टिक गुणयुक्त प्रशोधन परिकारहरूको (पाउरोटी,

विस्कूट, केक, चाउचाउ, बाल आहार) विकाश गरिने ।

४. चिया, कफी र मसला पदार्थ (अदुवा, अलैची, बेसार) को प्रशोधन, सुकाउने प्रविधि र गुण सम्बन्धि अध्ययन ।
५. वागवानी उपजको (गोलभेंडा, सुन्तला, स्ट्रवेरी, स्याऊ, जुनार, अदुवा आदि) संरक्षण, प्रशोधित पदार्थ विकाश, कम क्षतिमा हुवानी र पौष्टिकगुण सम्बन्धि अध्ययन ।
६. दुध, मासु तथा माछा जन्य वस्तुहरूको कम आयतन अधिक मूल्य भएको प्रशोधित पदार्थ सुकुटी, माछाको सुकुटी, क्यानिङ (Canning) आदिको अध्ययन ।

उपलब्धि

१. विभिन्न वालीका जातहरूको उन्मोचन तथा पञ्जीकरण को लागि जातीय छनौट प्रक्रियामा प्रजनन कर्तालाई आवश्यक जातीय गुण विश्लेषण गरी सहयोग गरेको । हाल सम्म विभिन्न वालीका ५०० भन्दा बढीको भौतिक, रसायनिक, प्रशोधन गुण विश्लेषण गरिएको ।
२. चामललाई कम पोलिसिङ्ग (६ देखि ८ प्रतिशत) गरि खाद्य तथा पोषण सुरक्षा गर्ने प्रविधिको विकास गरिएको ।
३. कोदो, जौ, चिनो, कागुनो फापरको विशिष्ट पौष्टिक गुणलाई सदुपयोग गर्दै विभिन्न परिकार (पाउरोटी, विस्कूट, केक, चाउचाउ, बालआहार आदि) विकाश गरिएको ।
४. बियर तथा माल्टिङ्ग बनाउने जौ जातको पहिचान गरिएको ।
५. जौको माल्टिङ्ग गर्ने प्रविधिको विकास गरिएको ।
६. एक प्रतिशत रिफाइन सोयाविन तेलले मुसुरो तथा रहरको दानालाई कन्डिसनिङ्ग गरि ४० घण्टा २३ देखि २५ डिग्री से. तापक्रममा राखि मिलिङ्ग गर्ने प्रविधिको विकास गरिएको ।
७. मोडिफाइड एट्मोस्फेरिक प्याकिङ्ग (Modified Atmospheric Packaging) गरि ९ देखि १० डिग्री से. तापक्रममा स्ट्रवेरी र गोलभेंडालाई १५ र २० दिन सम्म सुरक्षित राख्ने प्रविधिको विकास गरिएको ।
८. मासुलाई ०.५ ग्राम प्रति के.जी मेवाको चोप मिसाइएमा यस बाट बन्ने सेकुवा तथा सुकुटी गुणस्तर हुने प्रविधिको विकास गरिएको ।
९. विभिन्न अर्थोडक्स जातका चियाको रसायनिक गुण